

Додаток
до листа Міністерства освіти і науки
від 17.10. 2014 № 1/9-543

**Методичні матеріали
щодо вшанування 70-ї річниці
вигнання нацистських окупантів з України**

I. Термінологічні зауваги

II. Ключові повідомлення коммеморативних заходів

III. Історична довідка

IV. Історичні міфи, пов'язані з вигнанням нацистських окупантів із України

V. Пропозиції щодо заходів 28 жовтня 2014 року

I. Термінологічні зауваги

1. Український інститут національної пам'яті пропонує використовувати **термін «вигнання нацистських окупантів із України»** замість сполучення «визволення України від фашистських загарбників».

Термін «визволення» передбачає волю, свободу, а у 1944 році Україна не стала вільною. Із вигнанням нацистських окупантів Україна не отримала волі, тільки опинилася під іншим пануванням, результатом якого стали масові репресії та депортації, зокрема сотень тисяч українців, поляків та цілого кримськотатарського народу.

СРСР ставив за мету не визволення Українського народу, а повернення його до складу радянської імперії. Волю і свободу Український народ отримав тільки після **24 серпня 1991 року, визволення України** відбулося тільки з розпадом Радянського Союзу.

2. Попри певну історичність використання сполучення «фашистські загарбники», зокрема у радянській пресі тих часів, науково більш коректним є використання терміну «**нацистські окупанти**».

3. Також рекомендуємо відмовитися від використання сталінського пропагандистського терміну «**Велика Вітчизняна війна**», замінивши його історично коректним – «**Друга світова війна**». Український вимір тих подій не обмежується хронологічними рамками воєнного конфлікту між СРСР і Третім Рейхом – 1941-1945, а має розглядатися в контексті подій усєї Другої світової війни 1939 – 1945 років. Війна із нацизмом для українців розпочалася 1 вересня 1939 року, у той час коли Третій рейх та СРСР співпрацювали як союзники.

II. Ключові повідомлення коммеморативних заходів

1. Боротьба за свободу проти іноземного агресора є святим обов'язком кожного представника народу, над яким нависла загроза поневолення.
2. Акцент на вшанування не міфічного «радянського народу-переможця», а кожного, хто боровся проти поневолювачів.
3. Вигнання нацистів з українських територій стало можливим завдяки масовій участі українців у лавах як Червоної армії, так і українського визвольного руху (ОУН та УПА). Український вимір Другої світової війни – це боротьба на всіх фронтах і театрах воєнних дій: не тільки на Східному фронті, а й в лавах руху опору інших

країн, арміях союзників, що воювали в Італії і Франції, на Далекому Сході та на Тихоокеанському театрі воєнних дій. Ми маємо пам'ятати усіх.

4. Вигнання нацистів з України стало можливим завдяки об'єднанню зусиль всієї антигітлерівської коаліції та визвольних антинацистських рухів. Спільна перемога не була б можливою без спільних зусиль.
5. На боці антигітлерівської коаліції на фронтах Другої світової війни боролося українців більше, ніж, наприклад, британців. Сукупні людські втрати України склали значно більше, ніж втратили у цій війні Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Польща, Канада та Франція.
6. Вигнання нацистських поневолювачів не принесло Україні спокою і свободи, а обернулося поверненням комуністичного терору, масовими депортаціями, переслідуванням інакодумців.
7. Вигнання нацистів стало вагомим кроком до здобуття Україною Незалежності.
8. Досвід боротьби із нацизмом вчить, що війна завжди закінчується у столиці агресора.

III. Історична довідка

Друга Світова війна розпочалася для України 1 вересня 1939 року із бомбардувань Львова силами Люфтваффе. 11 вересня частини вермахту увійшли до Галичини, але за таємними домовленостями між Гітлером та Сталіним німецькі війська за 2 тижні відступили на захід.

17 вересня 1939 року у війну на боці нацистського агресора вступив СРСР.

22 червня 1941 р. розпочалася війна між вчорашніми союзниками – III Рейхом та СРСР, в результаті чого до кінця року більша частина України була окупована німецькими військами.

У грудні 1941 – січні 1942 рр. радянські війська організували перший великий контрнаступ на території України, але були зайняті лише незначні ділянки в Криму та під Барвінковим. Спроба в навесні 1942 року розвинути попередній успіх призвела в Криму та під Харковом до двох катастрофічних поразок радянських сил та їхнього відступу аж до Волги. У результаті вся українська територія була зайнята німецькими військами.

У лютому 1943 року, розвиваючи наступ після перемоги під Сталінградом, радянські війська зайняли Харків та деякі інші українські міста, але вже в березні 1943 року залишили їх внаслідок німецького контрнаступу.

Лише восени 1943 року розпочалося **остаточне вигнання** нацистських окупантів з України.

28 жовтня 1944 року радянські війська вийшли на околиці міста Чоп на Закарпатті, але боротьба на цій ділянці розтягнулася аж до 25 листопада – лише тоді нацистські окупанти були вигнані з України остаточно.

У вигнанні окупантів брала участь вся Україна: регулярні радянські війська та червоні партизани (разом понад 3 млн. солдат-українців), національне підпілля на чолі з

Українською повстанською армією (близько 100 тис. вояків) та бійці на усіх інших фронтах світу, що наближали спільну перемогу над Гітлером.

Але подіями жовтня-листопада 1944 року війна не скінчилася – українці воювали в Європі до 8 травня 1945 року та в Азії – до 2 вересня. На Батьківщині збройний спротив радянській владі тривав ще понад десятиліття.

Вигнання нацистських окупантів супроводжувалося вчиненням масових злочинів, які організував сталінський режим і радянські війська з вини його командування:

1. На найнебезпечніших ділянках фронту масово використовувалися «чорносвітники» – поспіхом мобілізоване радянським командуванням (польовими військкоматами) місцеве населення – яке кидали у бій невідготовленим, необмундированим та незброєним, що можна розглядати як свідому спробу знищення українського населення.
2. Українські армійські частини Радянської армії у 1943-44 рр. використовувалися в боях проти національного підпілля, що означало братовбивчу війну між українцями, які служили у РСЧА та УПА.
3. В очищеному від німців Криму у 1944 році радянською владою було здійснено низку депортацій, зокрема повністю виселено до Середньої Азії кримських татар (180 тис.).
4. Українці продовжували зазнавати втрат і після закінчення війни, масові репресії продовжувалися до самої смерті Сталіна. На Західній Україні під час придушення національного руху за різними даними було вбито 150 тис., заарештовано 130 тис. та депортовано понад 200 тис. осіб.
5. Внаслідок організованого голоду у 1946-47 рр. в Україні загинуло до 1 млн. осіб.

Кількість військових і цивільних жертв війни оцінюється істориками у 8 – 10 млн. українців. 700 міст, 28 тис. сіл, 16 тис. підприємств були пошкоджені або знищені внаслідок боїв і каральних дій окупантів.

IV. Історичні міфи, пов'язані з вигнанням нацистських окупантів із України

Міфи	Спростування
28 жовтня 1944 року було днем остаточного вигнання нацистських окупантів з України	<p>Німецькі війська остаточно залишили територію України наприкінці листопада 1944 року.</p> <p>Для відзначення цього факту день 28 жовтня було обрано не зовсім коректно.</p> <p>У СРСР склалася традиція відзначати цю подію 8 жовтня, оскільки саме цього дня в 1944 році радянські війська вибили німців з території Радянської України в її тодішніх кордонах. Влітку 1945 року, згідно міждержавного договору, Чехословаччина передала Радянському Союзу Закарпаття, яке увійшло до складу УРСР. Зважаючи на це, згодом вирішили перенести день пам'ятних урочистостей на дату, коли німецькі війська залишили останні населені пункти сучасної Закарпатської області. Але 28 жовтня 1944 року радянські війська лише розпочали бої за місто Чоп. Остаточно вибили противника із Закарпаття лише 25-26 листопада того ж року.</p>

<p>Вигнання німецьких окупантів було визволенням України</p>	<p>Визволення означає – принесення волі, але в 1944 році цього не трапилося. Визволення України відбулося тільки 24 серпня 1991 року з розвалом Радянського Союзу.</p> <p>Радянський Союз до 1941 року був тоталітарною державою, нею він залишився і після 1944 року. Партійна диктатура і політичні репресії не зникли.</p> <p>Під час війни радянське керівництво намагалося заохотити народ України до боротьби, апелюючи до патріотичних почуттів та обіцяючи демократизацію політичного режиму після перемоги.</p> <p>Зокрема, українській інтелігенції та митцям дозволено звертатися до тем, які до тих пір таврували як «буржуазний націоналізм»; чотири армійські фронти названі «українськими»; запроваджено орден Богдана Хмельницького; засновано республіканські міністерства оборони та закордонних справ.</p> <p>Та вже одразу по завершенню війни багато із зазначених починань були згорнуті, засуджені, або нереалізовані. Включення УРСР напряму до складу ООН слугувало політичним цілям СРСР і про жодну суверенну позицію України на міжнародній арені не йшлося.</p> <p>Не вважаючи вигнання німецьких окупантів визволенням, українське націоналістичне підпілля продовжило боротьбу за незалежність України.</p> <p>Після повернення радянської влади на територію України, сталінське керівництво кардинально збільшило масштаби каральних депортацій великих груп населення до віддалених регіонів СРСР. Депортацій зазнало польське населення Західної України, а також родини осіб, яких підозрювали у допомозі українському підпіллю та УПА. З Криму повністю депортований кримськотатарський народ, а також місцеві греки, болгари, вірмени. Різних правових обмежень і переслідувань зазнали особи, що перебували на окупованій території, оstarбайтери, полонені червоноармійці.</p>
<p>Росія могла перемогти німецьких окупантів і без України</p>	<p>Внесок України у розгром гітлерівської Німеччини та її союзників важко переоцінити.</p> <p>Жителі УРСР взяли активну участь у протидії гітлерівській агресії. За весь час війни між СРСР та Третім Рейхом 1941-1945 років жителі УРСР склали приблизно 7 мільйонів або 23% особового складу Збройних сил СРСР, що більше, ніж військо Великої Британії, яка мобілізувала близько 6 мільйонів своїх громадян. Українці воювали у складі радянських збройних сил і партизанських загонів, були відзначені багатьма високими нагородами. Вихідці з України були представлені серед командного складу збройних сил СРСР.</p> <p>За оцінками Інституту історії НАНУ, прямі людські втрати України становили від 8 до 10 мільйонів осіб, що більше ніж сукупні людські втрати Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Польщі та Канади (близько 7,4 мільйонів).</p> <p>Для потреб фронту працювала потужна промисловість УРСР, значна частина якої евакуювана в тил – до Росії та Середньої Азії.</p> <p>Україна була серед республік СРСР, які перші прийняли на себе</p>

	<p>удар гітлерівських військ. Бої на території України розтягнулися із заходу на схід більше, ніж на тисячу кілометрів і тривали понад рік. Це дозволило зосередити військові та промислові ресурси у внутрішніх регіонах СРСР, підготуватися до контрнаступу взимку 1942 року.</p> <p>У будь-якому разі історія не знає умовного способу, а спроби моделювання дій РСЧА без українських людських і промислових ресурсів радше ставлять під сумнів твердження В. Путіна про перемогу «і без України». Загалом до антигітлерівської коаліції входило 58 держав і суверенних територій, внесок більшості з них був значно менш вагомим, ніж українського народу.</p>
<p>Всі заслуги у вигнанні німецьких окупантів належать радянським збройним силам і партизанам.</p>	<p>Перемога над нацистськими окупантами – спільне досягнення антигітлерівської коаліції та визвольних рухів.</p> <p>Друга світова війна – глобальний конфлікт, і всі її учасники були тісно пов'язані між собою. Можна говорити про різний внесок держав у перемогу, однак невірно приписувати усі заслуги одній країні. Радянський Союз користувався військово-технічною та іншою підтримкою своїх союзників по антигітлерівській коаліції. За програмою ленд-лізу, СРСР отримав значні обсяги військової техніки, озброєння, продовольства та інших матеріалів, необхідних для підтримки економіки і ведення бойових дій. Німеччина не могла зосередити всі наявні сили проти радянських військ, оскільки була змушена одночасно воювати з союзниками на інших фронтах, в тилу, на морі та в повітрі.</p> <p>Не варто забувати, що опір гітлерівцям чинили українці різних політичних спрямувань. Свій внесок у боротьбу з німецькими окупантами зробив також український національно-визвольний рух. Українські націоналісти, згуртовані в лавах підпілля, УПА та інших повстанських формувань, вступали у бої, протидіяли репресивній та грабіжницькій політиці окупаційної адміністрації, проводили антигітлерівську пропаганду.</p>

У. Пропозиції щодо заходів 28 жовтня 2014 року

Український інститут національної пам'яті в умовах неоголошеної війни пропонує обмежитися мінімальними комеморативними заходами, а також звертається з пропозицією:

1. Ініціювати акцію пам'яті «**Ті, хто боролися за Свободу**» основна мета якої – показати багатогранність українського виміру боротьби із нацизмом через історію однієї людини. Акція покликана популяризувати історії різних людей: кримськотатарського льотчика, Героя СРСР **Амет-Хана Султана**, українського героя французького Спротиву **Василя Порика**, генерала УПА **Василя Кука**, Героя СРСР **Олексія Береста**, який встановив радянський прапор на Рейхстагу, Героя України **Євгена Березняка**, який увійшов у популярну культуру під псевдо «**Майор Вихрь**» і долучився до порятунку від тотального знищення Кракова, українського солдата польської армії **Андерса Михайла Паньковця**, який першим увірвався до німецького бункеру на горі Монте-Кассіно, звичайного дрогобицького хлопчика **Мандика Хасмана**, який долучився до Української повстанської армії, або генерала **Кузьми Дерев'янка**, що в буквальному сенсі поставив крапку у Другій світовій війні, підписуючи Акт про капітуляцію Японії на борту лінкора «Міссурі» у вересні 1945 року – та багато інших, хто боровся з нацизмом по всьому світу, але без чієї боротьби не було б можливе вигнання нацизму з України. Проведення

акції передбачає кілька хвиль, заключна хвиля цієї акції пам'яті має бути приурочена до **днів Пам'яті та примирення 8-9 травня 2015 року та 70-ї річниці завершення війни у Європі.**

2. Переглянути вітчизняні художні і документальні фільми, що відображають український вимір Другої світової війни, наприклад:

1. «Хайтарма», 2013 рік, авт. – Ахтем Сейтаблаєв, «АТР»
2. «Чорна піхота», 2010 рік, авт. – Іван Кравчишин, «07 Продакшн», «Інтер»
3. «1377 спалених заживо», 2009 рік, авт. – Іван Кравчишин, «07 Продакшн», «Інтер»
4. «Київ. Місто, що зрадили», 2008 рік, авт. – Андрій Цаплієнко, «07 Продакшн», «Інтер»
5. «Рівень секретності «18», 2011 рік, 4 серії, авт. – Ілларіон Павлюк, «1+1»
6. «Війна без переможців», 2003 рік, 5 серій, авт. – Ігор Чижов, «Інтер»
7. «Корюківка. Злочин проти людяності», 2013 рік, авт. – Сніжана Потапчук, НТКУ